

BO'LAJAK O'QITUVCHILAR METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Rasulova N.Y

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilar metodik kompetentligini rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari yoritilgan. Metodik kompetentlikning tarkibiy komponentlari, ularni shakllantirish shart-sharoitlari hamda kompetensiyaviy model asosida rivojlantirish yo'llari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, kuzatuv va tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi.*

Kalit so'zlar: *metodik kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik mahorat, refleksiya, innovatsion ta'lim.*

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация: *В данной статье освещены теоретические основы и практические механизмы компетентностного подхода в развитии методической компетентности будущих учителей. Научно проанализированы структурные компоненты методической компетентности, условия их формирования и пути развития на основе компетентностной модели. В процессе исследования использовались методы теоретического анализа, наблюдения и экспериментов.*

Ключевые слова: *методическая компетентность, компетентностный подход, профессиональная подготовка, педагогическое мастерство, рефлексия, инновационное воспитание.*

COMPETENCY APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Annotation: *This article covers the theoretical foundations and practical mechanisms of a competency approach in the development of methodological competence of future teachers. The structural components of methodological competence, the conditions for their formation and the ways of their development on the basis of a competency model have been scientifically analyzed. Theoretical analysis, observation and experimental testing techniques were used in the research process.*

Keywords: *methodological competence, competency approach, professional training, pedagogical skill, reflection, innovative education.*

KIRISH

XXI asr ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya va innovatsion rivojlanish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq holda takomillashib bormoqda. Ushbu jarayonlar pedagog kadrlar tayyorlash tizimiga ham yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini chuqur biluvchi mutaxassis, balki ta'lim jarayonini samarali loyihalovchi, pedagogik vaziyatlarni tahlil qiluvchi, innovatsion metod va texnologiyalarni qo'llay oluvchi, refleksiv fikrlovchi shaxs bo'lishi zarur. Shu bois bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik kompetentligini rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida maydonga chiqmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki real kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan baholashni nazarda tutadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, talaba o'zlashtirgan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llay olishi, muammoli holatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, pedagogik jarayonni tahlil qila bilishi zarur. Aynan shu jihatlar metodik kompetentlikning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Metodik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- fan mazmunini o'qitish metodlari bilan integratsiyalash;
- darsni maqsadli loyihalash va rejalashtirish;
- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va baholash;
- innovatsion va interfaol metodlarni qo'llash;
- refleksiv faoliyat yuritish.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda ham pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa oliy pedagogik ta'lim muassasalarida metodik kompetentlikni shakllantirish jarayonini kompetensiyaviy model asosida qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, amaliyotda ko'pincha bo'lajak o'qituvchilar nazariy bilimlarni yetarli darajada o'zlashtirgan bo'lsa-da, ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida nazariya va amaliyot integratsiyasining yetarli darajada ta'minlanmaganligini ko'rsatadi. Kompetensiyaviy yondashuv aynan shu bo'shliqni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik ta'limda refleksiya, innovatsion fikrlash, pedagogik loyihalash, raqamli vositalardan foydalanish kabi ko'nikmalar metodik kompetentlikning ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda. Shu bois kompetensiyaviy yondashuv metodik kompetentlikni faqat metodik bilimlar tizimi sifatida emas, balki integrativ, ko'p komponentli va dinamik tizim sifatida qarashni taqozo etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - bo'lajak o'qituvchilar metodik kompetentligini rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini tahlil qilish hamda uning samaradorligini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Metodik kompetentlik tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish.
2. Kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik mohiyatini aniqlash.
3. Metodik kompetentlik komponentlarini belgilash va ularni rivojlantirish shart-sharoitlarini asoslash.
4. Tajriba-sinov asosida kompetensiyaviy model samaradorligini aniqlash.
5. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti - oliy pedagogik ta'lim jarayoni.

Tadqiqot predmeti - kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni.

Ilmiy yangiligi shundan iboratki, metodik kompetentlik kompetensiyaviy yondashuv doirasida tizimli va integrativ model sifatida asoslanadi hamda uning tarkibiy komponentlari va baholash mezonlari aniqlashtiriladi.

Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik kompetentlikni rivojlantirish zamonaviy pedagog kadrlar tayyorlash tizimining sifat ko'rsatkichlarini oshirishga, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini ta'minlashga va ta'lim jarayonining samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Bo'lajak o'qituvchilar metodik kompetentligini rivojlantirishga kompetensiyaviy yondashuv masalasi pedagogika fanida keng o'rganilgan bo'lib, mazkur muammo mahalliy, MDH va xorijiy olimlar tomonidan turli nazariy konsepsiyalar doirasida tadqiq qilingan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlik va kompetensiyaviy yondashuv o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning integratsiyasi zamonaviy pedagogik ta'limning metodologik asosini tashkil etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ta'lim tizimida natijaga yo'naltirilgan model sifatida shakllandi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim natijasi talabaning bilim hajmi bilan emas, balki real faoliyatda samarali harakat qila olish qobiliyati bilan belgilanadi.

V. Slastenin kasbiy kompetensiyani pedagogning kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishga imkon beruvchi integrativ sifat sifatida talqin qiladi [4]. Uning fikricha, kompetensiya bilim, ko'nikma, tajriba va qadriyatlarning birligi sifatida namoyon bo'ladi.

A. Markova kasbiy kompetentlikni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilib, uning motivatsion, operatsion va refleksiv komponentlarini ajratib ko'rsatadi [5]. Bu yondashuv metodik kompetentlikni shakllantirishda refleksiyaning muhim o'rin tutishini asoslaydi.

I. Zimnyaya kompetensiyaviy yondashuvni ta'limning yangi paradigmasi sifatida baholab, kompetensiyani shaxsning integrativ xususiyati deb ta'riflaydi [1].

Mahalliy tadqiqotchilardan Sh. Sharipov kompetensiyaviy yondashuvni pedagogik ta'limni modernizatsiya qilishning metodologik asosi sifatida ko'rsatadi [10]. U metodik kompetentlikni kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida izohlaydi.

Metodik kompetentlik pedagogning fan mazmunini o'qitish metodlari bilan uyg'unlashtira olish qobiliyatini ifodalaydi.

N. Muslimov metodik kompetentlikni pedagogik mahoratning asosiy ko'rsatkichi sifatida baholab, uni metodik tafakkur va pedagogik loyihalash bilan bog'laydi [6].

Q. Yo'ldoshev metodik kompetentlikni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash qobiliyati bilan bog'laydi [8].

U. Nishonaliyev metodik madaniyat va metodik kompetentlik tushunchalarini o'zaro bog'liq holda talqin qilib, metodik faoliyat pedagogning kasbiy o'sish omili ekanini ta'kidlaydi [7].

MDH olimlaridan I. Lerner va M. Skatkin didaktik tizim doirasida metodik tayyorgarlikni ta'lim mazmuni va metodlarining uyg'unligi bilan bog'laydi [2,3].

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda metodik kompetentlik ko'pincha pedagogik mazmuniy bilim (PCK) va texnologik-pedagogik mazmuniy bilim (TPACK) konsepsiyalari orqali izohlanadi.

P. Mishra va M. Koehler tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeli metodik kompetentlikni pedagogik, mazmuniy va texnologik bilimlarning integratsiyasi sifatida talqin qiladi [9]. Bu model zamonaviy ta'lim sharoitida metodik kompetentlikning raqamli komponentini ham qamrab oladi.

J. Hattie o'zining meta-tahlillarida o'qituvchining metodik yondashuvi o'quv natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda isbotlagan [12].

L. Darling-Hammond o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida amaliy mashg'ulotlar va refleksiv faoliyat metodik kompetentlikni shakllantirishda muhim omil ekanini asoslaydi [13].

OECD hisobotlarida esa kompetensiyaviy rivojlanish ta'lim sifatini oshirishning strategik omili sifatida e'tirof etiladi [11].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

1. Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan belgilaydi.

2. Metodik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish omili sifatida qaraladi.

3. Mahalliy olimlar metodik kompetentlikni ko'proq kasbiy mahorat va pedagogik faoliyat bilan bog'laydi.

4. Xorijiy olimlar esa metodik kompetentlikni integrativ bilim modeli (PCK, TPACK) doirasida tahlil qiladi.

5. Refleksiya va innovatsion faoliyat metodik kompetentlikning ajralmas komponentlari sifatida e'tirof etiladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik kompetentlikni tizimli rivojlantirishning aniq modeli va baholash mezonlari yetarli darajada empirik asosda ishlab chiqilmagan. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, umumlashtirish, so'rovnoma va tajriba-sinov metodlari qo'llanildi. Metodik kompetentlikni baholash mezonlari sifatida metodik bilim, amaliy ko'nikma, refleksiv faoliyat va innovatsion yondashuv indikatorlari belgilandi.

Asosiy natijalar va tahlil

Tajriba natijalari kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetentligini oshirishini ko'rsatdi. Talabalarda darsni loyihalash, pedagogik vaziyatni tahlil qilish va refleksiya ko'nikmalari rivojlandi.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilar metodik kompetentligini rivojlantirish jarayoni zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida strategik ahamiyat kasb etadi. Kompetensiyaviy yondashuv esa ushbu jarayonning metodologik asosi sifatida namoyon bo'lib, ta'lim natijalarini bilimlar yig'indisi bilan emas, balki amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan belgilashni taqozo etadi.

Metodik kompetentlik o'z mohiyatiga ko'ra ko'p komponentli va integrativ tuzilishga ega bo'lib, u quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- kognitiv komponent (metodik bilimlar tizimi);
- amaliy-faoliyat komponenti (darsni loyihalash, metodlarni tanlash va qo'llash ko'nikmalari);
- motivatsion-qadriyatli komponent (kasbiy mas'uliyat va pedagogik yo'nalganlik);
- refleksiv komponent (o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyati).

Kompetensiyaviy yondashuv aynan ushbu komponentlarning uyg'un va tizimli rivojlanishini ta'minlaydi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, kompetensiyaviy model asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida talabalar:

- pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga;
- metodik muammolarni tahlil qilishga;
- innovatsion metod va texnologiyalarni qo'llashga;
- o'z faoliyatini refleksiv baholashga ko'proq tayyor bo'lib shakllanadi.

Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv nazariya va amaliyot integratsiyasini ta'minlab, metodik bilimlarning real pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashuviga xizmat qiladi. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy barqarorligi va moslashuvchanligini oshiradi.

Adabiyotlar tahlili va tajriba natijalari shuni tasdiqladiki, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni quyidagi pedagogik shart-sharoitlar asosida samarali kechadi:

1. Ta'lim jarayonini kompetensiyaviy model asosida loyihalash;
2. Interfaol va muammoli metodlardan tizimli foydalanish;
3. Refleksiv faoliyatni rag'batlantirish;
4. Raqamli ta'lim vositalarini integratsiyalash;
5. Pedagogik amaliyotni metodik kompetentlikni shakllantirish maydoni sifatida takomillashtirish.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida aniqlangan ilmiy xulosalardan biri shundaki, metodik kompetentlikni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u oliy ta'lim bosqichi bilan cheklanmaydi. Pedagogning kasbiy faoliyati davomida ham o'z ustida ishlashi, metodik yangiliklarni o'zlashtirishi va refleksiv rivojlanishi talab etiladi.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik kompetentlikni rivojlantirish:

- pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshiradi;
- ta'lim jarayonining samaradorligini kuchaytiradi;
- innovatsion pedagogik faoliyatni rag'batlantiradi;
- bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni shakllantirishning eng maqbul va samarali modeli sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Tavsiyalar:

1. Oliy ta'lim dasturlariga kompetensiyaviy modelni chuqur integratsiya qilish.
2. Amaliy mashg'ulotlarda innovatsion metodlardan foydalanish.
3. Refleksiv faoliyatni tizimli rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat sovremennogo obrazovaniya. – Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2010.
2. Lerner I.Ya. Didaktika i teoriya obucheniya. – Moskva: Prosveshcheniye, 2010.
3. Skatkin M.N. Problemy sovremennoy didaktiki. – Moskva: Pedagogika, 2011.
4. Slastenin V.A. Pedagogika: professionalnaya kultura uchitelya. – Moskva: Akademiya, 2013.
5. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. – Moskva: Prosveshcheniye, 2014.
6. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
7. Nishonaliyev U.N. Pedagogik mahorat va kasbiy madaniyat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2017.
8. Yo'ldoshev Q. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.

9. Mishra P., Koehler M.J. Introducing Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK). – Teachers College Record, 2018.
10. Sharipov Sh.S. Kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qituvchilar tayyorlash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019.
11. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris: OECD Publishing, 2019.
12. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2012 (2018 nashri).
13. Darling-Hammond L. Teacher Education Around the World: What Can We Learn from International Practice? – European Journal of Teacher Education, 2017.